

arabizacija i prevođenje

Uvodna riječ

Razumijevanje različitih sadržaja obuhvaćenih izvornikom zahtijeva različite pristupe prevođenju, posebno zbog toga što treba znati mjeru s kojom se pažnja obraća osobenome ili općem u izvorniku. S obzirom na to koliko šta od osobenoga i općeg zaslužuje pažnju prilikom prevođenja, potrebno je, prije svega, znati da u preizražavanju iz jednog jezika u drugi postoje tri postupka, a to su: prevođenje u pravom smislu, podvođenje kao analogna zamjena domaćom jednakovrjednošću i transkribovanje fonetskim sistemom jezika cilja.

Prilikom preizražavanja jezičkog materijala u kojem nema ničega općeg, koji je sasvim osoben, kao npr. kad je riječ o vlastitim imenima, poželjno je podvođenje, tako što se strana riječ, ili sintagma, bilježi na jeziku cilju u izvornom obliku preuzeta iz jezika izvora. Saglasno tome, nepotrebno je prevoditi onomatopeje koje u jeziku cilju nemaju jednakovrijednu značenjsku zamjenu. Na onomatopeje je bolje primijeniti podvođenje zvučnom slikom koja može pružiti što uvjerljivije asocijacije, a to se najbolje postiže fonetskim transkribovanjem.

Kad neka riječ iz svakodnevne upotrebe u tekstu označava nešto specifično u jeziku izvoru, u prijevod se može izvorno unijeti, a da ne smeta čitaocu teksta preizraženog na jeziku cilju. Tako se postupa s nazivima za predmete i pojmove čije jednakovrijednosti u jeziku-cilju ne postoje, kao što su nazivi, npr., za posebnu vrstu dvokolice u Indiji (rikša), za ratnu sjekiru kod Indijanaca (tomahavk), kuću od leda kod Eskima (iglu) i sl.

U sklopu procesa razvoja nekog jezika njegov vokabular nužno prihvata brojne novine, u skladu s potrebama da odgovori

sve slož enijim situacijama i tako označi nove stvari i pojmove. U novije vrijeme, kad jezici svoju leksiku sve dinamičnije popunjavaju, to se odvija u vidu prevođenja stranih riječi, podvođenja stranih riječi svojoj etimologiji, ili fonetskog transkribovanja stranih riječi.

U vremenima najdinamičnijeg popunjavanja svoje leksike novim riječima i izrazima, vrlo istaknuto mjesto u popunjavanju pripada i podvođenju. Takav proces u popunjavanju leksike, kao rezultat razvojnih procesa u dodirima s drugim zajednicama i jezicima, u slučaju arapskog jezika, označava se izrazom arabizacija (ta'rib). Riječi koje arapski jezik preuzima iz drugih jezika nazvaju se arabizovanim riječima (al-kalimāt al-mu'arraba), a naziv sugerše da se preuzete riječi prilagođavaju naravima arapskog jezika, njegovom glasovnom sistemu, njegovoj strukturi i načinu tvorbe novih riječi.

Arabizacija u sklopu kulture

Arabizacija u prevodilačkoj i lingvističkoj literaturi označava podvođenje teksta napisanog na nekome stranom jeziku, tako što se Arapima, kao baštinicima jezika cilja u procesu prevođenja, prilagođava sa stanovišta arapskog jezika, arapske civilizacije i arapskih društvenih odnosa.¹

Međutim, u društvenom kontekstu, arabizacija može označavati i obrazovanje posredstvom arapskog jezika, a to podrazumijeva prenošenje u sistem obrazovanja na arapskom jeziku disciplina i predmeta njegovanih u obrazovnim sistemima na drugim jezicima. Dogle se arabizacija, u širim kulturološkim okvirima, može ogledati i u prihvatanju arapske tradicije i njenih vrijednosti, kao i u spremnosti da se pred prijetećim talasima evropeizacije stane u odbranu arapske tradicije.

¹ Prema zaključcima sa Sedamdesetog zasjedanja konferencije Arapske jezičke akademije iz Kaira (1. 3. 1976. godine), nove riječi definišu se i dijele s obzirom na njihovo porijeklo. Arabizam (mu'arrab) jeste strana riječ koju su Arapi prilagodili; tuđica (da'īl) je strana riječ koja je u arapski jezik ušla bez prilagođavanja; naknadno proizvedena riječ (muwallad) jeste riječ koju su baštinici koristili nakon isteka razdoblja bilježenja usmenog predanja (riwāya); novoproduzvedena riječ (mu da) jeste riječ koju baštinici u opticaj uvode u savremenom dobu. ('Awa ibn 'amd al-Qūzī, Ad-Dawra as-sab'un li mu'tamar Mağma' al-luġa al-'arabiyya bi al-Qāhira, 22. mart 2004).

Dakle, arabizacija danas obuhvata razne oblike nastojanja da se arapski jezik i arapski identitet njeguju i njihove vrijednosti brane pred udarima evropeizacije i globalizacije.²

Nasuprot ovim značenjima, arabizacija je nekad označavala uklapanje drugih zajednica i kultura u život pod okriljem arapske kulture i civilizacije. Snažnim utjecajima arapsko-islamske kulture u ranijim vremenima nisu se mogli oduprijeti ni jezici u krajevima i zajednicama uklopljenim u islamski svijet. Kao dokaz odvijanja složenih procesa kulturne razmjene, u leksici zatečenih jezika se i danas u opticaju čuva znatan broj tuđica porijeklom iz arapskog jezika.

Uprkos istini što među tuđicama u našem jeziku porijeklom iz orijentalnih jezika polovina dolazi iz arapskog jezika, one su, kako navodi Teufik Muftić,³ u prvim važnijim predmetnim radovima nazivane zajedničkim nazivom turcizmi.⁴ Po Muftićevoj pretpostavci, zajednički su nazvane turcizmima zato što su i tuđice arapskog i perzijskog porijekla do upotrebe u ovdašnjim jezicima prošle fazu prilagođavanja pravopisu i fonetici turskog jezika, odakle su ih ovdašnji jezici preuzimali.

Od ukupnog zbira oko 6.500 riječi obuhvaćenih prvim izdanjem Škaljićevog rječnika, Muftić je utvrdio da oko 3.800 imaju arapsko porijeklo. Iako Škaljićev rječnik u ponovljenim izdanjima broji čak 8.742 riječi⁵, Šaćir Sikirić⁶ tvrdi da autor nije iscrpio sve tuđice porijeklom iz orijentalnih jezika. U prilog

² Prema tome, arabizacija je izazvana nečim što se ne tiče samo arapskog svijeta, već je to odgovor na pojave koje i kod drugih zajednica podstiču brigu oko očuvanja svoga identiteta. Iako se za globalizaciju "na prvi pogled, čini da je okrenuta ekonomiji, stvarnost potvrđuje da njeno oružje cilja mentalni sklop zajednice. To je sveobuhvatna kulturološka ekspanzija, usmjerena na misao, jezik i kulturu, a ne samo na svjetsko tržište i ekonomsko planiranje" (Ma müd al-Munāwī, Azma al-tā'rīb, citirano prema: Mahā'Abd al-Fattā , Al-A bār, 24. septembar, 2003)

³ Teufik Muftić, O arabizmima u srpskohrvatskom jeziku (Summary: On arabic loanwords in serbo-croatian), "Prilozi za orijentalnu filologiju", X-XI/1960-61., Sarajevo, 1961., str. 5-29.

⁴ Tako ih naziva i Abdulah Škaljić u rječniku Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine, Institut za proučavanje folklor, Sarajevo, 1957.

⁵ Ponovljena izdanja: Sarajevo 1965. i 1973. imaju izmijenjen naslov Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku.

⁶ Sikirić, Šaćir, Prilog proučavanju turcizama, (Povodom knjige Abdulaha Škaljića Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Svjetlost, Sarajevo, 1965), "Prilozi za orijentalnu filologiju", XVI-XVII/1966-67., Sarajevo, 1970., str. 343-368.

tome govori i Fehim Nametak tvrdeći da u ovdašnjim jezicima ima blizu 10.000 tuđica porijeklom iz orijentalnih jezika.⁷

U vezi s istaknutim, poželjno je znati da je arapski jezik u ranijim vremenima uspješno pratio civilizacijski napredak i u različitim razdobljima doprinos davao proizvođenjem civilizacijskih vrijednosti, zahvaljujući kojima je arapska zajednica preporoditeljski djelovala u prenošenju nauke na druge svjetske jezike.

Pod pojmom arabizacija u tim vremenima podrazumijevalo se širenje arapskog jezika van Arabijskog poluotoka i njegov prodor u osvojene zemlje Istoka i Zapada. Pored snage immanentne arapskom jeziku, politički, ekonomski i vjerski motivi su tada pružali pomoć u prevlasti arapskog jezika nad zatečenim domicilnim jezicima.

Najneposredniji dodiri odvijali su se u vremenima ulaska cjelokupnih zajednica u islam. To se podudaralo s razdobljem najvećih kulturnih preobražaja u okrilju globalne svjetske zajednice. Na djelu je bio pravi pokret jezičke razmjene putem prevođenja, kroz koju su mnogi jezici obilno preuzimali riječi i njihova značenja iz naslijeđa drugih.

Dok je politička moć u tim zemljama bila u rukama Arapa, oni su imali uspjeha u arabizaciji novih zemalja putem širenja islama među njihovim stanovništvom. Arapski jezik je tada zauzimao vodeću poziciju, ne samo kao jezik kulture već i kao jezik zvanične prepiske među kulturnim centrima islamskog hilafeta. Budući da je islamu svojstvena jednakost pripadnika u sklopu koje nema razlike između Arapa i nearapa, osim u pobožnosti, a jednakost iz sebe emanira duh bratstva i međusobno potpomaganje u dobru, to je nearape podsticalo da arapski jezik uče kao medij tumačenja i poslanja.

Ako arabizacija, u najkraćem smislu, označava prevlast arapskog nad drugim jezicima u islamskim zemljama i čuvanje islamske kulture s generacije na generaciju, tad evropeizacija, odnosno pozapadnjivanje (arapski tagrīb =) označava sasvim suprotnu poziciju arapskog jezika, kao i kulturološku pozadinu u kojoj se proizvodi raspoloženje za potiskivanje arapskog jezika

⁷ Fehim Nametak, Književnost bosanskohercegovačkih muslimana na turskom jeziku, "Treći program Radio Sarajeva", Sarajevo, 1978., br. 19, str. 550.

i popunjavanje njegovog mjesta nekim evropskim jezikom koji je u opticaju bio u vrijeme kolonijalizma. Tu je riječ o podređenosti koja se u najtežem obliku manifestovala u doba kolonijalizma u arapskim zemljama. Istina, podređen položaj arapskom određivan je još od pada Bagdada pred najezdom Mongola (1050. godine), a povlačenje s vodeće pozicije posebno je ubrzavano protjerivanjem Arapa iz Španije.

Pouzdanost se zna da su arapsko nacionalno biće, arapski svijet i svi zajednički interesi, tokom epoha koje su kasnije slijedile, trajno bili izlagani nasrtajima evropeizacije. Najsnažnijim udarima nasrtaja tokom dodira Arapa s drugim zajednicama, kulturama i civilizacijama oduvijek je bio izložen arapski književni jezik, koji je baštinicima u nekim razdobljima novije historije bio gotovo stran.

Dakle, kad su se Arapi suočili s evropskim kolonijalizmom, nisu samo oni bili izloženi stranim nasrtajima, već je i arapski jezik, zajedno s kulturom njegovanom u njegovom okrilju, držan pred njihovim udarom, pod izgovorom da on nije u stanju odgovoriti novim zahtjevima napredovanja u nauci. Smišljeno je vođena kampanja čija je posljedica bilo širenje nepovjerenja u arapski jezik.

Pozivanje u odgovorno analiziranje pitanja arabizacije, sa svim njenim sadržajima, ulijeva nadu da se mogu naći rješenja s kojima će arapski jezik u 21. stoljeću hvatati priključak s vladajućim promjenama koje nameću neumoljivi uvjeti globalizacije.

Arabizacija u procesu obrazovanja

Podvođenje svom jeziku u praksi ne znači odbijanje svjetske kulture koja se nudi kroz učenje nekoga stranog jezika.⁸ Za razliku od školovanja širokih populacija na stranom jeziku, usvajanje znanja na maternjem jeziku mladima pruža mogućnost da u dodir s drugim kulturama dolaze na osnovama kritičkog posmatranja, budući da ih takvo obrazovanje osposobljava za selektivno usvajanje znanja. To je lakše postići uz izgrađenu svijest o pripadanju vlastitoj kulturi i ponos izvornim vrijednostima, a

⁸ Uporediti: Jirži Levi, Umjetnost prevođenja, Prijevod: Bogdan L. Dabić, Svjetlost, Sarajevo, 1982., str. 104.

nemoguće je bez ljubavi prema svom jeziku. Ovo je opravdano naglasiti budući da je općepoznato kako politički razjedinjeni savremeni baštinici arapskog jezika ne pokazuju potrebnu želju da štite svoj književni, svima zajednički, jezik. Drugdje, mimo kruga baštinika arapskog jezika, svima je poznato da je ljubav prema svom jeziku temelj otpora svakome neprijateljskom nasrtaju političke, dogmatske, kulturološke i svake druge naravi.

Iako su sada baštinici arapskog jezika u ekonomski podređenom položaju, stranim jezicima se ne smiju otvarati toliko da u pitanje dovode opstanak maternjeg jezika. Bolje rečeno, iako je poželjno otvaranje pozitivnom naslijeđu drugih zajednica i kultura, baštinici arapskog jezika trebaju štiti svoj identitet i dostojanstvo. Naročitu korist pri tome ne može donijeti ni pretjerana arabizacija na štetu izučavanja predmeta na stranim jezicima, niti pretjerano izučavanje predmeta na stranim jezicima na štetu arabizacije.

Dakle, zagovaranje nastave u visokom školstvu na arapskom jeziku ne znači zanemarivanje stranih jezika, već prije ukazuje na potrebu za dobrim ovladavanjem makar jednim stranim jezikom, kako bi se čuvala čvrsta veza s tokovima tehnološkog i naučnog progresa u svijetu, zbog toga što specijalističke studije, naučno istraživanje i objavljivanje radova u indeksiranim svjetskim zbornicima i stručnim časopisima na svjetskim jezicima predstavljaju nešto bitno drugačije od svakodnevnoga korištenja stranog jezika umjesto maternjega u svakodnevnom komuniciranju.

Iako dobro poznavanje stranog jezika nesumnjivo podiže razinu vlastite kulture, njegovo korištenje u nastavi potiskuje maternji jezik i stavlja ga u izolaciju. U svakom slučaju, poželjno je shvatiti da arabizacija obrazovanja i naučnog istraživanja nije sama sebi cilj, da ne znači poziv u samoizolaciju, već predstavlja viši oblik učestvovanja u razmjeni i saradnji s drugim kulturama. Prema tome, arabizacija nije otpor drugim jezicima, već djelovanje u cilju jačanja arapskog jezika i širenja nauke među svim populacijama.

Korištenje isključivo maternjeg jezika u nastavi Japancima je, npr., pomoglo da tokom samo nekoliko decenija ostvare zadivljujući tempo industrijskog razvoja. To su uspjeli tako što su,

zahvaljujući kvalitetnom i odgovorno planiranom prevođenju, omogućili svojim stručnjacima i radnicima da na maternjem jeziku steknu uvide u modernu američku i evropsku naučnu literaturu. Usvajanje svih modernih evropskih i američkih naučnih dostignuća, kao i pratećega stručnog nazivlja, slično je ostvario i Sovjetski savez, preizrazivši ih na ruskom jeziku u ćirilničnom pismu. Njihova iskustva dokazuju da školovanje na maternjem jeziku nije nikakva zapreka usvajanju specijalističkih znanja na akademskoj razini posredstvom nekoga stranog jezika za čije je ovladavanje često dovoljno pohađanje jednogodišnje nastave.

Kad će arapski jezik biti jezik nastave na univerzitetu, zavisi od neujednačenih stavova odgovornih lica da jeziku omoguće razvoj bez kompleksa od kojeg pati znatan dio obrazovanih u arapskoj zajednici. U cilju skraćivanja roka u kojem će se istaknuti uvjet ispuniti, treba što prije krenuti s otklanjanjem prepreka u zadovoljenju potrebe za uzletom arapske naučne misli i poboljšanjem obrazovnog stanja kako bi maternji jezik bio prihvaćen kao jezik naučnog istraživanja.

Najkraći put u ostvarenju te želje moglo bi biti dosljedno praktikovanje univerzitetske nastave, naučnog istraživanja i pisanja na arapskom jeziku. Jedino to može biti ispravan put arabizacije obrazovnog sistema u cijelosti.

Međutim, praktičan rad u tome pokazuje teškoće dostojne odgovornog analiziranja koje zahtijevaju hitno iznalaženje odgovarajućih rješenja uključivanjem svih ljudskih, materijalnih i tehničkih potencijala.

Prema mišljenju većine analitičara, najozbiljnije teškoće izviru iz naravi jezika kao društvene kategorije, zbog toga što on nije samo sredstvo usvajanja novih znanja i izražavanja, već i medij razmišljanja i poimanja. Po svojoj društvenoj naravi, jezik ne bi smio biti nespreman za učenje na njemu, a mogućnosti arapskog jezika u području naučnog progresa sputane su pomanjkanjem tehničkoga stručnog nazivlja koje gotovo u cijelosti ima međunarodnu upotrebu, etimološki i semantički utemeljenu u jezicima evropskih zajednica, što od baštinika zahtijeva napor da ga posebno usvajaju, bilo prevođenjem, arabizacijom ili transkripcijom, odnosno nekim vidom zamjene arapskim jednakovrijednostima.

Drugu vrstu teškoća uzrokuje nastavno osoblje koje nije na potrebnoj razini tehničkog obrazovanja, a također nema ni navike da za stručnim tehničkim nazivljem traga po arapskim leksikonima i tako daje doprinos njegovom trajnom razvoju.

Navedenim teškoćama mogu se pridružiti i složene političke okolnosti koje će: izbor, oblikovanje, ujednačavanje i konvencionalno korištenje stručnog nazivlja pratiti sve dok se konačno ne konstituiše jedan naučnotehnički arapski jezik.

Uz sve istaknuto, svoj udio u teškoćama ima i činjenica da arapske biblioteke ne raspolažu autorskim priručnim djelima iz brojnih naučnih oblasti, a često izostaju i arapski prijevodi mnogih temeljnih izvora za izučavanje tehničkih nauka.

Kako god bilo, pretežan dio teškoća oko arabizacije, ipak, ne izvire iz posebnih naravi arapskog jezika, koji je otvoren za usvajanje novoga iz svih oblasti nauke. Arapska kulturna povijest potvrđuje da je arapski jezik tokom minulih stoljeća usvajao sve što je naučni napredak donosio sa sobom. Zato, prevladavanje pratećih teškoća i sada uvjetuje arabizaciju nauke i stručnog nazivlja.

Tako bi se postigla očekivanja od tehničkih nauka, a to bi arapskom jeziku pružilo mogućnost da, uz udovoljavanje svojim savremenim potrebama, daje i doprinos općem naučnom progresu.

Prema tome, arabizacija se ne treba svoditi samo na podvođenje arapskom jeziku izraza preuzetih iz drugih jezika, već u kontekstu novih društvenih odnosa treba predvidjeti i ostvarenje jedinstva u arapskoj naučnoj djelatnosti, kroz ostvarenje jedinstva naučne terminologije, kako bi baštinici arapskog jezika mogli aktivno sudjelovati u posvjedočenju progressa i davati doprinos pozitivnim promjenama kakve uvjetuju sve otvoreniji zahtjevi masovne komunikacije.⁹

⁹ Cilj globalizacije jeste podrivanje iznutra osjećaja pripadnosti svojoj kulturi. U slučaju Arapa, on se najlakše postiže potiskivanjem književnog jezika kojim govori preko 200.000.000 baštinika, čiji se značaj potvrđuje kod više od milijarde ljudi na planeti. Njegov značaj potvrđuje se tim više što se i neki svjetski jezici, na kojima je ispisana relevantna stručna literatura iz tehničkih nauka, u novije vrijeme osjetno povlače s međunarodne scene, da bi svoje mjesto u komuniciranju zajednica "ustupili engleskom, španskom, arapskom i kineskom" (Mahā 'Abd al-Fattā , Liqā' al-arbi'ā, Al-A bār, 24. septembar, 1. oktobar 2003).

Kad se pitanje arabizacije u općem smislu prenese na plan arabizacije nauke, problem se komplikuje prvenstveno zbog toga što u krugu intelektualaca nema saglasnosti oko roka u kojem savremeni arapski jezik može usvojiti potrebno naučno nazivlje, iako kao ohrabrenje mogu služiti primjeri naroda koji su ga na maternjim jezicima nauke usvajali preuzimajući ga s jezika razvijenih zajednica. Privrženost maternjem jeziku koji se nije uvrstio u porodicu svjetskih jezika tim narodima nije bila zapreka da uspješno komuniciraju s općim svjetskim tokovima naučnog napretka. Vrlo uvjerljiv stav o potrebi da se insistira na maternjem jeziku iznio je, npr., Kulut-beg, prvi upravitelj Egipatske medicinske škole, u kojoj je početkom 18. stoljeća započela planska arabizacija nastave: "Od obrazovanja na nekom stranom jeziku ne postiže se najvažniji cilj, a to je podomaćivanje nauke i pružanje sveopće koristi od nje."¹⁰

S obzirom na odnos prema stranom jeziku u procesu obrazovanja, poželjno je razlikovati učenje, odnosno samoobrazovanje (arapski ta'allum) i poučavanje obrazovanja (arapski ta'līm).

Dakako, historijska iskustva govore da napredovanje nauke zahtijeva sposobnost korištenja onog stranog jezika na kojem je neka naučna oblast istinski razvijena, kao što je za mnoge oblasti u srednjem vijeku to bio arapski jezik, u vrijeme prosvjetiteljstva i renesanse latinski, a u naše vrijeme engleski jezik, radi što bržeg usvajanja naučnih dostignuća, pribavljanja podataka i njihovog unošenja u svoj jezik. U ispunjavanju navedenih zahtjeva, do izražaja dolazi proces učenja, pod kojim podrazumijevamo ono što označava arapska riječ ta'llum (samoobrazovanje).

Za razliku od procesa učenja, u kojem punu primjenu nalazi znanje stranih jezika, obrazovanje se djelotvornije može vršiti na maternjem jeziku. Budući da u arapskom slučaju učenje u mnogim naučnim oblastima, a posebno u tehničkim naukama i medicini, još uvijek zahtijeva dobro vladanje stranim jezikom, zbog nezaobilaznog obraćanja stručnoj literaturi na stranom jeziku, taj uvjet treba se ispunjavati nužno uz spremnost za očuvanje maternjeg jezika, na šta obavezuje bogata kulturno

¹⁰ Prema: Yumnā arīf al- ūlī, Fī qa iyya ta'rīb al-'ulūm - min zawāyā mut'addida, "Al-Ahrām", 10. oktobar 2003.

historijska prošlost i potreba da se štiti vlastiti jezik, čije se gubljenje ničim ne bi moglo nadoknaditi.

Arabizacija, koja pri tome može pružiti presudnu pomoć, nipošto ne znači zatvaranje u sebe, već prije pružanje mogućnosti da se vlastiti identitet izražava u vrijeme u kojem se posvjedočuje ekspanzija engleskog jezika. U vezi s ovim ohrabrenjem, nije suviše podsjetiti da čak i u tehničkim naukama i matematici, u sistemima obrazovanja gotovo svih velikih zajednica, osim kod Arapa, studenti nastavu slušaju na maternjem jeziku.

U sklopu sprovođenja procesa arabizacije kao ispunjenja neophodne kulturne aktivnosti, dobro bi bilo oživiti arapsko drevno naučno naslijeđe, svojski prihvatiti leksiku i stručno nazivlje koje su Arapi nekada koristili. Poželjno je osnovati jedinstven nacionalni institut za prevođenje, u okviru kojeg bi se planski prevodile bazne knjige, kakve u nekim naučnim oblastima nedostaju, radi distribuiranja u sve arapske zemlje. Makar i za vrijeme dok se ne steknu svi potrebni uvjeti za organizovanje nastave na maternjem jeziku, prevođenje bi trebalo afirmisati kao djelatnost sa značajem približno izjednačenim sa značajem pisanja i naučnog rada.

Ishodišta otežane arabizacije

Dok su se drugi jezici uspijevali održati najviše četiri stoljeća, tokom punih sedamnaest stoljeća arapski odoljeva nasrtajima čuvajući svoja specifična obilježja. Time on dokazuje i otvorenost za stalni razvoj kroz etimološku produkciju, analogiju, arabizaciju, metaforu, prenesena značenja i drugo.¹¹

Izrazi za nova stremljenja u arapskoj leksici traženi su kroz procese svojstvene svim jezicima u okviru kojih se jezik razvija, a leksika mu se obogaćuje. Među takvim procesima najzastupljenije je bilo prevođenje, često praćeno podvođenjem arapskom jeziku. Pošto su ranije često vršeni i prijevodi s prijevoda, riječi su u posredničkim jezicima nužno dobijale specifičnu boju značenja. Uprkos nesumnjivom trudu, preuzimanje "iz druge ruke" svodilo je značenja na površinsku sadržinu koja je često siromašila obim

¹¹ I'timād 'Abd al-'Aziz, Azma 'Arab am azma ta'rīb, Mağalla "Uktūbar", br. 1.408, oktobar 2003.

značenja riječi iz izvornika. Pošto prevodioci često nisu uvjerljivo razlučivali različita značenja jedne riječi i nijanse njihovih metafizičkih određenja, to je otežavalo prenošenje stranih izraza u arapski jezik s prihvatljivim značenjima.¹² Vokabular književnog jezika je tokom vremena nužno prihvatao mnogobrojne novine. Dopunjavanje leksike se u novije vrijeme ostvaruje najviše u vidu prevođenja stranih riječi i arabizacije tuđica po obrascima arapske etimologije.

Kad je riječ o preobražavanjima značenjskih sadržaja riječi, a u vezi s uspostavljanjem stručnog nazivlja, savremeni teoretičari ističu da se odvijaju "nužno najprije u starim oblicima, pojmovima i kategorijama, pa tek onda, postepeno, novi sadržaji, predmeti, teme, spoznaje, unutrašnje potrebe za promjenama, ljudski odnosi, duhovna i materijalna obogaćivanja... rezultiraju u novim aspektima i perspektivama, što stvaraju sebi adekvatan misaoni, dakle, jezički izraz."¹³ Ovo je prvenstveno zato što "moramo izmisliti sve bolje načine da izrazimo stvari onakvima kakve nam izgledaju danas."¹⁴ Misao i jezik nerazdvojivo su povezani, međusobno zavisni, a to uvjetuje da se o svemu strogo vodi računa.

Nije suvišno ukazati na izrazitu razvijenost arapskog etimološkog aparata. Ako se u tom pogledu arapski uporedi s evropskim jezicima, uočiti će se sličnosti, posebno zato što su i "Evropljani osjećali potrebu da svoju jezičku građu raščlanjuju na korijene kako bi mogli ustanoviti koje su riječi preuzeli iz drugih jezika... Tad su od Arapa preuzeli iskustva o derivaciji, dalje ih razradili, iako se sada prave nevjeste."¹⁵

Neujednačenost stručnog nazivlja

Nepostojanje odgovarajućeg nazivlja u susretu s novim tehnološkim dostignućima kod Arapa je uočeno kao problem koji je teško prevladati bez odgovarajuće metodologije. Egipatska jezička

¹² 'Abd al-Ra mān Mar abā, *Min al-falsafa al-yūnāniyya ilā al-falsafa al-islāmiyya*, Manšūrāt 'uwaydāt, Bayrūt, s.a. pp. 288-290.

¹³ Milan Kangrga, *Racionalistička filozofija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Treće izdanje, Zagreb, 1982., str. 86.

¹⁴ Ibid. str. 86.

¹⁵ ub ī a - āli , *Dirāsāt fī fiqh al-luġa*, Dār al-'ilm li al-malāyīn, Al- aba'a al-sābi'a, Bayrūt, 1978., p. 349.

akademija u Kairu izvršila je ozbiljan naučni poduhvat u cilju obogaćivanja vokabulara. U pronalaženju nazivlja, temeljno opredjeljenje bili su joj pronalaženje riječi u književnom naslijeđu i deriviranje novih riječi iz arapskih osnovica.

Godine 1953., ministri obrazovanja u vladama arapskih zemalja istakli su potrebu za osnivanjem panarapske jezičke akademije koja bi koordinirala rad na ujednačavanju stručnog nazivlja. Bremenitost političkih prilika odložila je osnivanje Saveza arapskih akademija (Itti ād al-mağāmi' al-'arabiyya) sve do 1972. godine, za koji se ispostavilo da mu se zadaci preklapaju s onim što je već započeo Koordinacioni biro za arabizaciju (Al-Ma'had li tansīq al-ta'rib) formiran pri Arapskoj ligi koja je osnovana na inicijativu poteklu van arapske zajednice!!!¹⁶ U radu oko popunjavanja nazivlja došlo je do izražaja nejedinstvo stavova oko fonetskog transkribovanja ili doslovnog prevođenja, s vidljivim utjecajima stranih jezika na kojim su se školovali angažovani u planiranom poslu.

Sporost u popunjavanju stručne terminologije bi se, vjerovatno, najlakše prevladala osnivanjem posebne komisije koja bi nadzirala usvajanje nazivlja putem prevođenja na arapski jezik. Prevođenje ne bi posebne teškoće zadavalo kad bi transkripcijom bili riješeni samo termini koji imaju međunarodnu upotrebu, jer za pretežan broj naziva arapski može pružiti adekvatne izraze, kao što pokazuju zamjene tuđica u imenovanju, npr.: telefona, šofera, mikrofona i autobusa arapskim izrazima: *hātif*, *sā'iq*, *mi yā'* i *āfila*, koji jasno govore, ne samo da u arapskom vokabularu mogu precizno označiti imenovano već nude prednosti deriviranja drugih riječi, podvodeći korijen obrascima arapske etimologije. Sve bi bilo neuporedivo jednostavnije postići kad bi umjesto jezičkih akademija postojao jedinstven arapski leksikografski zavod.

Popunjavanje stručne terminologije, samo za sebe, ne bi privlačilo pažnju da ne razotkriva pitanje položaja arapskog jezika u nastavi iz tehničkih predmeta. Uprkos proklamacijama

¹⁶ Nije slučajno to što je Arapska liga, čije su članstvo sačinjavali Egipat, Saudijska Arabija, Irak, Sirija, Liban, Jemen i Jordan, 1945. godine osnovana na inicijativu britanskog Ministarstva vanjskih poslova (Foreign Office) pod vodstvom Antoni Idna (Uporediti: Zdravko Pečar, Buđenje Arapa, Nova prosvjeta, Sarajevo, 1958., str. 44).

o zaštiti književnog jezika, opredjeljenje za nastavni jezik na tehničkim fakultetima je i danas vrlo neujednačeno: u brojnim zemljama se na stranim jezicima predaju tehnički predmeti, a isključivo u Siriji arapski je jedini jezik na kojem se odvija nastava i iz elektronike.¹⁷

Oni koji tvrde da je u području obrazovanja iz tehničkih nauka nužna nastava na stranim jezicima pravdaju to činjenicom da su tehničke nauke na evropskim jezicima mnogo dalje otišle, ističući i mogućnost da se usvaja jedan svjetski jezik. Međutim, iako je suvišno isticati prednosti ovladavanja svjetskim jezikom, on se u funkciji sredstva obrazovanja može doživljavati i kao prisilna mjera, a sama nastava iz tehničkih nauka na njemu podstiče diferenciranje društva, jer obrazovanje iz tih nauka ne čini ih jednako dostupnim svima. Povrh svega, tako se vlastitom jeziku onemogućuje komuniciranje s novim naučnim dostignućima.

Nije potrebna posebna pronicljivost da se kao uvjet svemu prepozna jezička svijest. To je opće načelo koje jednako važi za sve jezike i baštinike. Ono je već bilo primijenjeno među Arapima u vremenima kad je Kur'an dijalekte ujedinio u jedan jezik. Isto načelo primijenili su i Nijemci kad su bili ugrožavani od Francuza, kad je Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) vapeći isticao da je jedinstvo jezika temelj jedinstva zajednice.

Kad se navedene pojave i činjenice imaju u vidu, opravdano je rasvijetliti povijesnu i kulturnu pozadinu u kojoj su one bile moguće. Pri tome treba krenuti od toga da se buđenje Arapa iz dekadencije odvijalo s ugledanjem na Zapad. Kad su nade polagali u Evropu, koja je ostvarila svoj kulturni preporod, Arapi su naivno pomišljali da im se ona uplitanjem želi odužiti za nadahnuće koje je ubrzalo njen preobražaj.

U svakom slučaju, evropski utjecaji su u nekim arapskim zemljama potaknuli nova shvatanja, najprije u Egiptu, za vladavine Mu ammada 'Alīja, koji je zemlji izborio autonomiju u sklopu turske vladavine. S njim je otpočelo osnivanje škola i uvođenje u administraciju arapskog umjesto turskog jezika.¹⁸

¹⁷ Ibid. p. 354.

¹⁸ Egipt je imao dvojstvo u svim oblastima života: u kulturi, upravi i obrazovanju. Egipatske novine *Al-Wāqī'* al-mi riyya izlazile su na turskom i arapskom jeziku (Vidjeti: *Ma müd Fahmī iğāzī, 'Ilm al-luġa al-'arabiyya. Mad al tārī t muqārīn fī aw' al-turā wa al-luġāt al-sāmiyya, Al-Kuwayt, 1973., pp. 66-67).*

Kairo je u njegovo vrijeme postao stjecište intelektualnih aktivnosti, a nova strujanja prenosila su se i u druge zemlje. U vrijeme 'Altijevih nasljednika napredak je u Egiptu počeo jenjavati. Englezi su to iskoristili kao priliku da 1882. godine okupiraju Egipat. Zabranivši arapski, Englezi su odmah pokazali kakav značaj u ostvarenju ciljeva pridaju pitanju jezika.

Nije teško procijeniti ulogu jezika prilikom nametanja nove vlasti. Uobičajena pojava bila je da se osvajanja završavaju dovođenjem uprave i trgovaca, što je imalo za rezultat izdvajanje populacije kolaboracionista, koji koriste jezik osvajača. Intelektualci, od čijeg je znatnog dijela kolonijalističko obrazovanje načinilo svoje pristalice, prihvatili su nagodbe s kolonizatorom radi lične koristi, a to je kočilo korjenite promjene.¹⁹

Zaključak

Položajarapskoga književnog jezika uvjetovan je društvenim, ekonomskim i političkim stagniranjem arapskog svijeta u cjelini, a uzroci stagniranja su mnogovrsni: geografski, kulturološki, historijski i dr. Kriza se produbljuje i ostavlja tragove u svim arapskim zemljama prelijevajući se iz jednih u druge, zahvatajući ih istom mjerom uprkos mnogobrojnim međusobnim razlikama u pogledu ekonomskog razvoja i državnog uređenja.

Pored korištenja stranog jezika, u nastavi iz tehničkih nauka u gotovo svim arapskim zemljama, sve je primjetnije korištenje pučkoga govora u nastavi iz predmeta koji se ne izučavaju na osnovama strane literature, čak i onih koji se tiču arapske književnosti, stilistike i gramatike. Naravno, to u svijesti polaznika ostavlja utisak da je arapski jezik oronuo, da može služiti samo kad treba da izrazi neku staru izreku ili citat iz klasičnih tekstova.

Sredstva informisanja - naročito televizija, u informativnim emisijama i serijama - slušaoce zasipaju stranim izrazima. Često se može čuti seljanka kako pjevuši neku pjesmu na engleskom i prodavačica na pijaci kako izgovara neke izraze na engleskom jeziku. Djeca predškolskog uzrasta mogu se čuti kako, umjesto arapskih, izgovaraju strane brojke i nazive za boje na stranim jezicima, naučene u obdaništu.

¹⁹ Luj Žan Kalve, *Lingvistika i kolonijalizam*, BIGZ, Beograd, 1981., str. 167.

U školama na stranim jezicima nastavnici insistiraju na tome da se u svim prilikama govori strani jezik. Tako djeca odrastaju s utiskom o nepraktičnosti maternjeg jezika i prednostima stranoga, što im podriva osjećaj o etničkoj pripadnosti. Smanjivanje broja predmeta koji se izučavaju na arapskom jeziku učeniku pruža utisak da arapski u nastavi može biti korišten tek kao pomoćni jezik.

Skromna opća i jezička obrazovna razina nastavnika opredjeljuje utjecajne ljude da svoju djecu šalju u strane škole kako bio im osigurali naobrazbu zahvaljujući kojoj lakše mogu nastaviti školovanje. To odgovorne podstiče da otvaraju fakultete na stranim jezicima.

Ako je nekada u tome i bilo teško sagledavati štetne posljedice, danas je sasvim očigledno da su koristi od takvog obrazovanja bile umanjivane samim nadređivanjem stranog jezika maternjem. Umjesto toga, daleko bi korisnije bilo da se arapskoj omladini omogući komuniciranje sa svjetskim naučnim dostignućima na svom jeziku, na osnovama jednoga kritičkog pristupa pomoću kojeg bi znanje selektivno prihvatili, imajući poštovanja za ono što je strano i ljubavi za vlastito.

Pred poplavom stranih izraza u raznim poprištima života najbolje pribježište jeste prevođenje na svoj jezik kako bi vlastita pamet, postajući svjesna svog stanja, ostvarila svoje sazrijevanje, s kojim bi samu sebe predstavljala i bila u stanju razvijati se i davati doprinos naučnom progresu. Prevođenje iskorišteno u takve svrhe zaslužuje velika ulaganja, trud i žrtve.

Prevođenje je veoma značajnu ulogu igralo u arapskom srednjevjekovnom kulturnom procvatu, a slično se ponovilo i u osvit novog doba, za vrijeme arapskoga kulturnog preporoda, djelom Egipćana koji su se za vladavine Mu ammada 'Alīja školovali u evropskim zemljama, koji obaveze prema dvoru nisu mogli razriješiti sve dok ne prevedu neko djelo iz struke u kojoj su se školovali.²⁰

Arabizacija nauka, nastave i stručnog nazivlja je kulturološka pojava čiji se značaj zbog savremenog tehnološkog razvoja iz dana u dan povećava. To je nužna potreba jezika čijem udovoljavanju

²⁰ Wafā' Kāmil Fāyid, Bayn azma al-ta'rīb wa hağama al-tagrīb, Al-Ahrām, 27. novembar 2003.

treba služiti jedinstvena arapska politika planiranja, utemeljena na definisanju ciljeva, angažovanju resursa i osposobljavanju kadrova, što bi oplodilo terminologiju crpljenu iz arapskog jezika, prikladnu u preciznom izražavanju novih naučnih tekovina.

U svakom slučaju, u praćenju dinamičnog razvoja nauke, arapski jezik može ispunjavati zahtjeve nastave, a riječ je o posebnom nazivlju, ukoliko nečemu nije moguće naći jednakovrijednosti u arapskom jeziku, ono se može, očuvano u izvornom obliku, usvojiti i u opticaju koristiti dok se ne iznađe i u praksi ne afirmiše jednakovrijedno domaće nazivlje.

أ.د. محمد كيتسو

التعريب و الترجمة

إن أزمة اللغة العربية تصدر عن الركود الاجتماعي والاقتصادي والسياسي للعالم العربي برمته. إستخدام اللغة الأجنبية في دراسة العلوم الفنية من جهة واستخدام اللهجات العامية في الحياة اليومية من جهة أخرى يترك في وعي أبناء اللغة العربية أثرا بأن اللغة العربية قد هرمت و بأنها غير قادرة على التعبير عن جميع المواقف. وبمناسبة الكلام في الإنجازات العالمية العلمية والثقافية يجب تمكين الشباب العرب من التخاطب بلغتهم. وفي حالة ورود الكلمات الأجنبية في اللغة من الأفضل أن تترجم تلك الكلمات إلى لغة الأم. يعتبر تعريب العلوم والدراسة والمصطلحات ظاهرة ثقافية يجب أن تكون في خدمتها سياسة التخطيط العربية المشتركة.

By Prof Dr Mehmed Kico

ARABIZATION AND TRANSLATION

Summary

The crisis of the Arabic language evolves from the social, economic and political status quo that dominates in the Arabic world as a whole. Using a foreign language in the teaching process in technical sciences and popular talk in every day communication creates an impression in the minds of its inheritors that the Arabic language is weak and cannot meet all demands and express all situations. The Arabic youth should be enabled to communicate in their language when it comes to world Cultural and scientific achievements. The best protection from the flood of foreign terms in a language is a translation in. one's language. The Arabization of the sciences, teaching process and professional terminology is a cultural need that should be fulfilled by the undivided Arabic planning policy.